
Wat is een response van 80% waard?: een onderzoeksnotitie¹

P.H.M. Fluttert

Wanneer men bij een onderzoek niet al degenen bereikt die men wil bereiken, wordt men voor het probleem gesteld of de werkelijk onderzochte categorie van personen wel representatief is.² Men kan dit probleem negeren of proberen met dit probleem rekening te houden.³ Men zou gegevens onder voorbehoud kunnen presenteren, zo mogelijk onderzoeksgegevens kunnen corrigeren, etc.⁴ Nu is het de vraag wanneer en hoe men in zo'n geval de representativiteit moet gaan betwifelen.

Tijdens een schriftelijke anonieme enquête naar contacten van akkerbouwers met een voorlichtingsdienst, kwam deze vraag aan de orde toen een response van 80% werd bereikt.⁵ Het was zeer verleidelijk op basis van deze response representativiteit te veronderstellen.

De vraag is echter: Mag dat? Nu is het begrip representativiteit minder duidelijk dan men wel eens denkt. Als men het vertaalt met de mate waarin de werkelijke onderzochte categorie van personen een getrouwe afspiegeling is van de hele populatie van onderzoek, resteert de vraag ten aanzien van welke soorten variabelen zo'n afspiegeling bepaald moet worden. Welke maatstaven hanteert men: Representativiteit ten aanzien van alleen onafhankelijke variabelen, alleen ten aanzien van de afhankelijke variabele zelf, of ten aanzien van beide?

In deze notitie stel ik mij op het standpunt dat een categorie van personen die representatief is volgens onafhankelijke variabelen, nog niet representatief hoeft te zijn met betrekking tot de afhankelijke variabele zelf. Men zal dit op zijn minst expliciet moeten veronderstellen. Nog beter zou het zijn dit te bewijzen.

Men zou het veronderstellen van representativiteit op basis van een hoge response kunnen relateren aan het doel waarvoor onderzoek is gepleegd. Wanneer men slechts populatiegegevens probeert te schatten, is een hoge response natuurlijk niet onwelkom. Een eventueel verschil tussen wel en niet respondenten zou per saldo een geringe vertekening opleveren als de response maar hoog is. Men veronderstelt dat er van enig verschil sprake is, maar men hoopt kennelijk dat dit verschil niet al te groot is.⁶ Het is echter de vraag of deze veronderstelling gemaakt mag worden. Men zou eigenlijk moeten aantonen dat het wel of

niet respondent zijn in geen bijzondere relatie staat tot de afhankelijke variabele.

Dit probleem doet zich ook voor bij analytisch onderzoek. Hierbij loopt men niet alleen de kans populatiegegevens verkeerd te schatten, maar ook uitspraken te doen over relaties tussen onafhankelijke en afhankelijke variabelen die te danken zijn aan de minder gelukkige samenstelling van de werkelijk onderzochte categorie van personen.

Men zou dit probleem als volgt kunnen benaderen: Bestaat er een relatie tussen de non-response en onafhankelijke variabelen? Verder, bestaat er een relatie tussen de non-response en de afhankelijke variabele?

Hiervoor heb ik echter gesteld dat een gelijke verdeling van de non-response over de onafhankelijke variabelen op zichzelf geen garantie hoeft te zijn voor representativiteit. De reden voor de non-response hoeft namelijk niet door de gehanteerde onafhankelijke variabelen verklaard te zijn, terwijl de non-response wel aan de afhankelijke variabele zou zijn te relateren. Men zou het probleem van de non-response dan ook los kunnen zien van het doel van het onderzoek. Zowel voor het schatten van populatiegegevens als voor analytisch onderzoek zou alleen een veronderstelling gemaakt moeten worden over de mogelijke samenhang van response met de afhankelijke variabele.

Bij het onderzoek onder akkerbouwers was de afhankelijke variabele: Het ontvangen van bedrijfsbezoek door de bedrijfsvoorlichter in het jaar 1977. Dit werd onder andere gerelateerd aan de onafhankelijke variabele: Bedrijfs-grootte, uitgedrukt in aantallen hectaren. De response bedroeg zoals gezegd 80%. Hieraan werd niet de conclusie verbonden dat de werkelijk onderzochte categorie van personen representatief was.

Volgens het criterium van representativiteit in relatie tot een gelijke verdeling van de response over de onafhankelijke variabelen was deze veronderstelling ook moeilijk te maken. Relatief weinig akkerbouwers van de kleine bedrijven waren vertegenwoordigd in de werkelijk onderzochte categorie van akkerbouwers. Belangrijker echter was de vraag of de non-response ook gerelateerd was aan de afhankelijke variabele zelf. Hierover bestond geen zekerheid. Er was slechts één zekerheid. De totale grootte van de non-response kon moeilijk toegeschreven worden aan het optreden van doorgaans te verwaarlozen administratieve tekortkomingen.⁷

Deze onzekerheid mondde uit in een vervolgonderzoek op de schriftelijke anonieme enquête waarbij als onderzoeksvraag gold: Bestaat er een verband tussen het wel of niet respondent zijn en het wel of niet ontvangen van bedrijfsbezoek door de bedrijfsvoorlichter?

De opzet van het onderzoek naar de non-response

Het onderzoek is verricht door middel van een telefonische enquête die gehouden is na de afsluiting van de schriftelijke anonieme enquête.⁸ Als populatie werd gekozen akkerbouwers op traditionele bedrijven in één bepaald voorlichtingsgebied (rayon X).

Deze akkerbouwers moesten eerst onderverdeeld worden in respondenten en niet-respondenten. Deze onderverdeling kon niet aan de schriftelijke enquête ontleend worden. Deze schriftelijke enquête was immers anoniem.

De eerste vraag tijdens de telefonische enquête was dan ook of men het vragenformulier van de schriftelijke enquête had teruggestuurd. Daarna kon de mate van bedrijfsbezoek voor wel- en niet-respondenten pas bepaald worden. Dit laatste is niet telefonisch gevraagd, maar is aan het archief van rayon X ontleend. In dit archief stond precies vermeld welke akkerbouwers uit rayon X in het jaar waarop het onderzoek van betrekking was, bedrijfsbezoek hadden ontvangen.⁹

Door koppeling van deze archiefgegevens aan de op naam onderscheiden wel- en niet-respondenten, kon vrij gemakkelijk de mate van bedrijfsbezoek vergeleken worden.

De uitvoering van de telefonische enquête

Het was de bedoeling 153 akkerbouwers op traditionele bedrijven in rayon X te bereiken. Jammer genoeg konden 25 akkerbouwers na drie keer telefoneren niet bereikt worden. Met 128 akkerbouwers is uiteindelijk dus een gesprekje gevoerd. Hieruit bleek dat twee akkerbouwers door een administratieve tekortkoming niet meer te rekenen waren tot de populatie van het totale onderzoek. Hun bedrijf was beëindigd.

Verder spraken 14 akkerbouwers twijfel uit over het wel of niet terugsturen van de enquêteformulieren.

Uiteindelijk zeiden 88 akkerbouwers dat zij het formulier wel hadden teruggestuurd. Verder zeiden 24 akkerbouwers zonder aarzeling dat zij het formulier niet hadden teruggestuurd.

Vervolgens is gecontroleerd of deze 88 en 24 akkerbouwers volgens de archiefgegevens feitelijk wel of niet bedrijfsbezoek hebben ontvangen.

De resultaten van de telefonische enquête

Uit de onderstaande tabel is af te lezen dat zij, die volgens telefonische opgave niet-respondent waren, significant minder bedrijfsbezoek hebben ontvangen dan zij die volgens deze opgave wel-respondent waren.

Het feitelijk vastgestelde bedrijfsbezoek aan wel- en niet-respondent akkerbouwers uit rayon X (1977).

	wel respondenten	niet respondenten
wel bezoek	61	33
geen bezoek	39	67
totaal	100% N = 88	100% N = 24

Het verschijnsel van de non-response is echter hardnekkig. Ook op telefonische wijze zijn niet al degenen bereikt die bereikt hadden moeten worden.

Hoe is nu het bedrijfsbezoek aan hen, het gaat hier om de reeds eerder genoemde 25 akkerbouwers, die telefonisch niet bereikt zijn?

Door de gebruikmaking van het archiefmateriaal kon dit berekend worden. In de onderstaande tabel zijn deze gegevens naast de gegevens van tabel 1 gepresenteerd.

Tabel 2.

Het feitelijk vastgesteld bedrijfsbezoek aan akkerbouwers uit rayon X, volgens de steekproef van de telefonische enquête (1977).

Absolute aantallen.

N = 151*

BEDRIJFS BEZOEK	Volgens telefonische opgave wel uitspraak over wel of niet res- pondent zijn		Geen uitspraak mogelijk over wel of niet res- pondent zijn.		TOTAAL
	Wel res- pondent	niet res- pondent	telefonisch wel bereikt, geen uitspraak	tele- fonisch niet bereikt	
Wel bedrijfs- bezoek	54	8	10	9	81
geen bedrijfs- bezoek	34	16	4	16	70
TOTAAL	88	24	14	25	151

*Het totaal van 151 wijkt af van het aanvankelijk genoemde totaal van 153 akkerbouwers. De twee akkerbouwers die geen bedrijf meer hadden in 1977, zijn van de onderzoekspopulatie uitgesloten.

Het bleek dat van deze 25 niet bereikte akkerbouwers, negen wel bedrijfsbezoek hebben ontvangen tegen 16 waarvoor dit niet gold. Van de 14 akkerbouwers, die geen uitspraak deden over het wel- of niet-respondent zijn, bleken tien wel en vier geen bedrijfsbezoek te hebben ontvangen.

Voor de akkerbouwers op traditionele bedrijven uit rayon X die volgens telefonische opgave wel of niet respondent waren, geldt dat er een relatie bestaat tussen response en afhankelijke variabele.

Een eventuele assumptie dat bij een response van 80% de werkelijk onderzochte populatie representatief is, mag voor deze categorie van akkerbouwers betwijfeld worden.

Het is de vraag of zo'n twijfel niet voor meer schriftelijke enquêtes op zijn plaats is.

Doorgaans zal men bij schriftelijke enquêtes alle moeite hebben gedaan om een zo hoog mogelijke response te verkrijgen. In de literatuur worden ook voldoende preventieve maatregelen gesuggereerd om deze response op te voeren. Deze maatregelen ten spijt zal men in de meeste gevallen toch moeten beslissen over het wel of niet representatief zijn van de werkelijk onderzochte categorie van personen. Het vervelende is echter dat de hoge response waarnaar men streeft op zichzelf geen criterium hoeft te zijn voor de representativiteit van de categorie van werkelijk onderzochte personen.

Noten

1. Prof. Dr. J. E. Ellemers heeft mij destijds uitvoerig gewezen op twee problemen: Wat is nu eigenlijk representativiteit? Verder, hangt representativiteit wel zo nauw samen met de hoogte van de response? Dit vormde een stimulans voor het aanvullend onderzoek onder wel en niet respondenten ten aanzien van een onderzoeksvraag. Ook dank ik Prof. Ellemers voor kritisch commentaar op dit artikel.

2. Voor een schriftelijke enquête onder de normale bevolking, noemt Gadourek een response van 40 tot 50% zeer hoog. Zie: Gadourek, I. *Sociologische onderzoekstechnieken*, Deventer: van Loghum Slaterus, 1972. Onder de nog nader te noemen boerenbevolking, bedroeg de response in een voorgaand onderzoek 65%.

3. Dit probleem is niet nieuw. Men vindt dit probleem bijvoorbeeld behandeld in: Albinski, M., *Survey-research*, Utrecht/Antwerpen: Het Spectrum N.V. 1971. Ellemers wees recent op een soortgelijk maar ernstiger probleem: Het blijkt dat sommige onderzoekers het probleem van de non-response zelfs nauwelijks onderkennen. Zie: Ellemers, J. E. Een onderzoek naar binnenlandse invloeden op het buitenlands beleid, in *Transactie*, jrg. 8, no. 1.

4. Voor dit soort problemen zij verwezen naar Van der Linden, L. A., *Het non-response verschijnsel bij enquêtes*, Rotterdam: Universitaire Pers, 1969.

5. Gemakshalve wordt onder non-response verstaan het feit dat verstuurde enquête-formulieren niet zijn teruggestuurd. De ontvangen formulieren van respondenten kunnen door het ontbreken van antwoorden echter óók tot non-response aanleiding geven. Het percentage 'geen antwoord' van de voor dit artikel belangrijke variabelen was naar schatting gemiddeld een procent. Hoewel dit aspect voor de non-response wel belang-

rijk wordt gevonden, is het effect in dit geval verwaarloosbaar.

6. Van der Linden wijst erop dat de uiteindelijke vertekening van twee zaken afhankelijk is: De grootte van de response en de grootte van het feitelijke verschil tussen wel en niet respondenten. Dit illustreert Van der Linden treffend aan de hand van een paar berekeningen voor verschillende waarden van dit feitelijke verschil.

7. Van der Linden behandelt zoals gezegd diverse methoden om het probleem van de non-response te voorkomen, respectievelijk in het verloop van het onderzoek daarmee rekening te houden. Een redelijke methode is zich eerst af te vragen of de non-response werkelijk een probleem is. Zo vormen administratieve tekortkomingen doorgaans geen probleem; reden om hierop de non-response direct te gaan verkennen.

8. Op deze methode van onderzoek werd gewezen door Ellemers. Deze methode die relatief weinig gebruikt wordt, althans in Nederland, leent zich voor het stellen van een beperkt aantal vragen en is om die reden dan ook gehanteerd. Als aanvulling op het schriftelijk onderzoek verleende het zelfs nog extra diensten. Hoewel op willekeurige wijze toegepast, kon in de langer durende gesprekken meer informatie verkregen worden over andere feiten die in de schriftelijke enquête onduidelijk waren.

9. Dit kan de vraag oproepen waarom het hele onderzoek dan niet is verricht op basis van archiefgegevens. Het berustte op louter toeval dat voor rayon X voor deze afhankelijke variabele gegevens in het archief voorkwamen. Verder kan men zich afvragen waarom de afhankelijke variabele niet op telefonische wijze is bepaald. Het voordeel hiervan zal nog blijken bij de bespreking van de resultaten van de telefonische enquête.